

مولانا مولوی نظر محمد تے جنگ نامہ رسم

¹ اکبر علی غازی

² واسنہ مقدار

Abstract

Punjabi language is one of the world's major languages, and the Punjabi nation is a great nation. In this language, extensive work has been done not only in creation, criticism, and research but also in translations. There is a long series of translations of Surah Yusuf, and "Safar-ul-Ishq" is also considered a creative translation. "Jangnama Rustam" is also a standard translation, with its translator Maulana Maulvi Nazir Muhammad being an expert in various fields. Maulvi Sahib has translated the creation of the great Persian poet Ferdowsi's Shahnameh. This Shahnameh was first translated into Urdu, and based on that Urdu translation from the Mughal era, Maulana Maulvi Nazir Muhammad translated it into Punjabi verse. He was also proficient in Persian and Arabic. This translation consists of two parts, both of which were published successively. Both parts comprise 402 pages. The research article provides information about Maulvi Nazir Muhammad's life and acquaints with his writings. Particularly, various aspects of "Jangnama Rustam" have been analyzed. In this article, facts about the translator's life are presented with references to his writings. The current status of his village, family, and mentioned lineage is also highlighted. Documentary research methodology has been utilized. Fazil Mahk has personally visited their village, Warriam, Sialkot, thrice and gained knowledge about the author's grave and offspring.

Keywords: Jangnama Rustam, Translation, Maulana Maulvi Nazir Muhammad

¹ HOD, Punjabi, Govt. College Daska, Sialkot (akbar7511@gmail.com)

² MS Scholar, University of Sialkot.

شانہنامہ ”جنگ نامرستم“ پنجابی دی اک اجیہی کتاب اے جنہوں پنجابی ادب دے چوٹی دیاں ترجیاں وچ شامل کیتا جاسکدا اے۔ بنیادی طورتے ایہ شانہنامہ فارسی دے عظیم شاعر فردوسی دالکھیا ہویا اے۔ اوہنے ایہد انال ”شانہنامہ کیو مرث گلزار“ رکھیاں، اکبر بادشاہ دے اک منشی نے ایہد اترجمہ اردو وچ کیتا تے اردو توں پنجابی وچ ترجمہ کرنا دی سعادت مولوی نظر محمد ہوراں دے حصے وچ آئی۔ اوہ آپ لکھ دے نیں:

کیو مرث گلزار اہد انام اصلی ہے شانہنامہ

خاص زبان پنجابی اندر بہت شنودن عامان

فردوسی شخص اک ہو یا بزرگ کامل مرد یگان

فارسی نظم کیتا شانہنامہ پور در پر خزانہ

منشی اک وزیر اس وچوں اکبر شاہ دا ہویا

اردو اوس شانہنامہ کیتا موئی ہار پرویا

ہن وچ پنجابی کرنا آئی ساڈی واری

نظر محمد کر ہن ہمت نال خدادی یاری (1)

نظر محمد ہوراں دی ایہ تصنیف 1915ء وچ چھپی اے۔ اوہ پنڈوریام سیالکوٹ دے جم پل سن۔

فارسی منشوی دے حوالے نال فردوسی دیاں خدمتاں رہندی دنیا تک یاد رہن گیاں۔ ایہ شانہنامہ بھی اوہناں دے پچھے ہوئے کم وچوں اک گنینہ اے۔

فارسی ادب دے ایس شاہپارے نوں پنجابی وچ منتقل کرنا بلاشبہ اک وڈا کم اے۔

ایہدے سرور قاتے کتاب دا پورا تاں ”شانہنامہ منظوم بزبان پنجابی بمعرف و جنگ نامرستم“ (2) درج اے۔ ایس ورق تے مصنف دا پورا تاں مولانا

مولوی نظر محمد صاحب خلف الرشید مولانا غلام محمد صاحب راجپوت سلمہ ربہ ساکن وریام ضلع سیالکوٹ لکھیا ہویا اے (3)۔ ناں لکھن دے طریق تے

غور کیتا جائے تے پتہ چلدا اے جے ایہ بندہ خود دی مولانا تے مولوی سی تے اوہناں دے والد صاحب دی مولانا۔ نظر محمد ہوراں دے دینی تے

تاریخ دے علم دی سند وچ ایس کتاب نوں اک دستاویز دے طور تے پیش کیتا جاسکدا اے۔ ایہ کتاب وڈی تختی دے 204 صفحیاں تے کھلری ہوئی

اے جہدے وچ ایران دے بادشاہ کیو مرث، رستم تے اوہدے نال بجزے ہوئے درجنال بادشاہ ہوراں، شہزادیاں، شہزادیاں، سپہ سالار اس تے اہل

حرب و ضرب بارے چان پایا گیا اے تے اوہناں دے کارنا مے بیان کیتے گئے نیں۔

نظر محمد ہوراں دا اصل ناں نظر علی سی۔ اوہ مولانا غلام محمد دے پتر سن۔ ذات دے پنہہ راجپوت تے پنڈوریام سیالکوٹ دے رہن والے سن۔ وریام

سیالکوٹ دا اک پنڈاے جیڑھ اسیالکوٹ دے قطب والے پاسے 5 کوہ پنڈے تے کوٹلی لوہاراں دے آباداے۔ اپنے بارے گل بات کر دیاں ہویاں

اوہ لکھدے نیں:

ذات پنہہ راجپوت ہے میری نام وریام گراندا

سیالکوٹ تھیں طرف قطب دی پنج کوہ بندہ راندا

نظر علی نام اصلی میرا نظر محمد ہویا

تصنیف میری وچ نظر محمد ظاہر جگ وچ ہویا (4)

اپنی تصنیف لکھن دی وجہ اوہ ایہ دس دے نیں:

یاراں کیہا زبان پنجابی اردو کرشاہنامہ
چنگا منداہر کوئی سمجھے، بہت عجیب فسانہ
سن فرمان لیا سر اتے جو کجھ یاراں کیہا
میں ضعیف نسیان طبیعت فکر اں اندر پیا (5)

مصنف نے جدوجہ ایہ کتاب تصنیف کیتی۔ اودوں اوبدی عمر ستر سال سی۔ مصنف خود لکھدے نیں:

ستربس عمر ہے میری ضعف عقل نسیائی
حرف خطابے نظری آوے عنفو کریں دلبائی (6)

مترجم نوں ایس کتاب دی تصنیف وچ تن سال لگے:

اکثر بندہ بھلیا ہو یاد ہروں بلیندی آئی
مندے بھی ہیں بندے اُس دے بخشش ہاراہی
فرصت ملنہ دم دی کوئی وچ نیادی کاری
رات دنال غلطان کاراں وچ اندر پیٹ تگاری
سختی زرمی وچ مصیبت سردے اوپر چائی
تن بر سال وچ مولا کیتی مشکل حل گشاہی (7)

تباں سالاں دی محنت توں بعد ایہ کتاب 1915ء وچ مکمل ہوئی۔

تیر سو سن تیج بجری (1332ھ) پاک محمد ساہی
تم تمام ہو یاشاہنامہ فضلان نال اہی
اُنی سوبہتر (1972 ب) بکری ختم ہو یاشاہنامہ
اُنی سو سن پندرہاں (1915ء) عیسوی کیتا تم تمامہ (8)

اُتے درج کیتے ہوئے حوالیاں دی مدد نال گویا لایا جائے تے نظر محمد ہوراں داجم وہاں 1845ء بن داۓ، اوہناں ستاٹھاں سالاں دی عمر یعنی سن 1912ء وچ کتاب شروع کیتی تے تن سال بعد 1915ء وچ مکمل کر لئی۔

ایس کتاب دے آخذ بارے اوہناں دو شعر دس پاندے نیں۔ ایہناں شعر اں توں ثابت ہند اے جے ایہ کتاب فارسی چوں اردو وچ ترجمہ ہوئی تے پھیر پنجابی وچ ڈھالی گئی۔ مصنف اک تھاں تے لکھدے نیں:

تحت تمام ہو یاشاہ نامہ اللہ فضل کمایا
سختی روز مصیبت و چوں رب آزاد کرایا

جو کچھ وچ شاہنامے اردو لکھیا نظم تماں

تصنیف زبان پنجابی کیتا وقت سعید انجمی (9)

مولوی ہوراں نوں ایس کتاب دے ترجیے داخیال واہوادیر داسی، اوہ سمجھدے سن جے ایس قصے وچ بہادری، دلیری تے نیکی دا سبق اے ایس لئی
ایہد اترجمہ ہونا چاہیدا اے:

دل وچہ شوق چروکا آہا آس کیتی رب پوری

یارب شعر منور میر اکرو انگر کستوری

ایہ قصہ ہے نیکو کاراں جے کوئی پڑھے پڑھاوے

فوج پاوے ہر کاراں اندر عیش دلوں غم جاوے

گرد شہنشاہ جو وچ قصے برتر کل او لیواں

الہام پیغام اوہناں نوں ہووے صادق سخن سچاواں (10)

ایس کتاب دے صفحہ نمبر 793 توں پتا چلدا اے جے اوہناں دے وڈے پتہ داتاں عمر خطاب سی، دو جے داناں مظہر حسین سی جیہڑا تکب لکھن تک
نوٹ ہو چکیا سی جدوں کہ تجھا پت میر حسین قاضی سی۔ اوہ لکھدے نیں:

یارب عمر خطاب نامی نوں رحمت نال رجائیں

رکھ ڈر اپنے، دار دو جے دانہ محتاج کرائیں

مظہر حسین گیا چھڈ دنیا دو جا لعل پیارا

وچہ بہشت و سائیں اُس نوں یاستار غفارا

میر حسین قاضی دی مولا نسل اولاد دوہائیں

شاد آبادر ہن وچہ دنیا نصل تیرے تھیں سائیں (11)

اوہناں اپنے پنڈ دے اک جدی ماںک تاج الدین تے ذیلدار نواب خاں دا خصوصی ذکر کیتا اے۔ اوہناں دی نیک نامی، عقل، داتاً تے دریادی دا ذکر
انج کیتا اے۔

تاج الدین اک ناموں بنده نیک گھرانے والا

جدی ماںک پنڈ ساڑے داعا قل مرد کمالا

ذیلدار نواب خاں نامی سخنی، دلیر تو ان

شوکت حشمت والا نسلوں زبده اصل گھر ان (12)

نظر محمد ہوراں نوں اپنے پتہ مظہر حسین دے جوانی وچ مرن دا بیناد کھو یا جے اوہ سودائی جیہا ہو گیا۔ ایسے وجہ توں سیالکوٹوں نکلے تے فیصل آباد دے
شاخ گوگیر پنڈ نشیاں چک 285 وچ جلے گئے۔ ایہ گل 1901ء دی اے۔ ایتھے سید امیر شاہ ریثا کرڈ صوبیدار ہوراں کول رہن گل پئے۔ صوبیدار

ہوراں امیر علی نمبر دارتے محمد بخش ہوراں نال رل کے ایہناں نوں پنڈ دی مسجد وچ امام مسجد لوادتا۔

مظہر حسین آہا پت میر انال قضاہی
 چھڈ دینا داخانہ ہو یا ملک بقاں اور راہی
 اوہ میر ادلدار پیارا ہو یا جدوجہد جدائی
 میں چھڈ خانہ ہو یاد یوانہ عقل وجود گوائی
 دلوں ادا سی جان خراشی اندر سر گردانی
 ملک بارے دے کھج لے آیا قسمت دانہ پانی
 شاخ گو گیر پیش نیاند ادو سوچ 285 پچاسی
 اُنی سو 1901ء انگریزی اک وچہ میں وی ہو یا ادا سی
 صوبیدار امیر علی شاہ او تھے ماضی سکن مدینہ
 سید سنت اہل جماعت و زبدہ مسلمیناں (13)

نظر محمد ہوراں اپنے اک سجن علم الدین دا ذکر روی بڑی محبت نال کیتا اے:
 یارب عالم علم الدین پر رحمت رحم کمائیں
 جس شعر میرے نوں نال محبت پڑھیا شام صبا حیں (14)

فیر اوہناں اپنے اک مرید دا ذکر کیتا تے جہدے توں اندازہ ہندے اے بے مولوی صاحب پیری مریدی وی کر دے سن۔
 امیر دین اک ملک باروچ خاص مرید اساذہ
 یار زاق رزق دہ اُس نوں کریں فراغ کشاہ (15)

شاہنامے دے ترجمے دی بھی جلد ختم ہوئی تے مصنف دا دل کیتا ہے اوہ اپنی کتاب کسے نوں سناؤے، ایس کم لئی اوہنے کیاں عالمان تے مولویاں نال رابطہ کیتا پر کسے نے وی بھار چکنا مناسب نہ سمجھیا، فیر بگھے بھاگٹ دے نیڑے پنڈ دو سوچورا اسی (284) دے امام مسجد تے علم دین نے حای بھری، کلام سنیاتے اپنی رائے وی دتی، اوہ لکھدے نیں۔

جلد اول شاہ نامہ والی مولا ختم کرائی
 کسے عالم نوں چل سناؤں دلوں دلیل پکائی
 خلقت ملک بارے دی دولت جمع کرن نوں آئی
 قرآن قبر دے کارن رکھیا کلمہ جہت گواہی
 دین اسلام دی لوڑنے کا لی مسئلے دلوں بناندے
 صوم صلوٰۃ ذکر اتوں عاری ذا توں خان کہاندے
 شاخ گو گیر بگھے بھاگٹ دو سوچ (284) پچھا اسی
 امر نبی پر قائم بندے باقی حرث ہوا سی

جماعتو سوچ کچراںی زبده مسلمیناں
 ذکر عبادت رحم سخاوت پھریانیک قریناں
 دین اسلام شریعت پوری نیکوکار نمازی
 یارب نال فضل اپنے دے رکھ اوہناں نوں راضی
 شھاب الدین علام علم دازبده عالم قاری
 اُس دے جیہا ہورنہ کوئی ساڑے گرد جواری
 شع شہبتاں علم حلم دا سورج خاور والا
 ہادی راہنماء، حقانی صادق علم تعالیٰ
 اُس دے پاس بیجا شاہنامہ پڑھ کے شعر سنایا
 خوشی ہو یا گُن مولوی صاحب آیو نکر آکھ سنایا
 بہت صحیح تصنیف تیری ہے چنگی بہت پیاری
 سُنْنَةِ وَالْيَالِ وَاه وَاه کیا مسجدِ مجلسِ ساری (16)

اتلے حوالے نوں اک حد تک دہراندیاں ہویاں اگے جلد دوم دے آخر ووچ جا کے مصنف نے دیساںے جے اوہناں ایہ کتاب مظہر حسین دی یاد ووچ لکھی اے تے میرا مقصد ایہ اے پئی رہندی دنیا تک اوہ دنیاں لیا جاندار ہوے۔ ایہدے نال ای اونہنے ایں کتاب دے کاتب دا ذکر کیتا اے، دعا کیتی اے تے پڑھن سنن والیاں دے حق ووچ وی برکت دی دعا منگی اے:

الحمد لله شاہنامہ والی جلد اول ختم وچہ آئی
 مظہر حسین پیارے خاطر ایہہ تکلیف اٹھائی
 ایہہ سراں مسافر خانہ آواڑک دنیا فانی
 جاری نام رہے ووچ دنیا مظہر حسین نشانی
 جب تک ایہ نامہ وچ دنیا نامہ اُس دا جاری
 طفیل محمد پنجتن یاراں بخشش اللہ باری
 ایہہ قصہ کل نیکوکاراں جو کوئی پڑھے پڑھاوے
 شاد آبادر ہوے ووچ دنیا ہر جا نصرت پاوے
 لا لئن پڑھنے سُنْنَةِ والے بعد درود پہنچاون
 انشا اللہ الگے پچھلے سارے بخشنے جاون
 یارب کاتب لکھنے والے عمر خطاب دے تائیں
 ایتھے او تھے دو سیں جہانی رحمت رحم کمائیں

شاد سیراب فضل تھیں اُس دار کھُلگستاں تازہ
(71) باد خزاں تھیں امن حفاظت رکھ غریب نواز (17)

شاہنامہ رسم پنجابی ادب وچ اک نویکلا وادھا اے۔ ایہنوں ترجمے دے فن دے حوالے نال ویکھیا جائے تے فیروی ایہ اک سلاہن جو گم ایس تے تخلیقی حوالے نال ویکھیا جائے تے فیروی ایہدے وچ مصنف دی تخلیقی صلاحیت کئی تھاں تے اُر اُر کے سینتاں پئی مار دس دی اے۔ دو جلد دے آخرتے مصنف دے الفاظ ”تماشد بالخیر جلد اول، دوم، شاہنامہ به نظم پنجابی من“ تصنیف مولانا مولی نظر محمد صاحب چک نمبر 284²⁸⁴ (18) دس دے نیں جے کتاب دے دونویں حصے چک دو سو چوراسی، بگھے بھاگھٹ، فیصل آباد وچ مکمل ہوئے البتہ کتاب شائع اک ای جلد وچ ہوئی اے۔ کیوں جے دونواں جلد اس تے مسلسل نمبر لگے ہوئے نیں۔ 216 تک پہلی جلد دے ورقے نیں تے ایس توں اگے 402 صفحات تک دو جلد دے ورقے چل دے نیں۔ کتاب روایتی طریقے نال حمد، نعمت، منقبت تے مدح توں شروع ہندی اے تے داستانوی انداز نال اگے ودھدی ہوئی مک جاندی اے۔

حوالے

- 1- نظر محمد، مولانا مولی، جنگ نامہ رسم، جلد اول، لاہور، ایجنسی محمد جلال الدین تاجر ان کتب کشمیری بازار، ص-9
- 2- نظر محمد، مولانا مولی، جنگ نامہ رسم، جلد اول، لاہور، ص سرورق
- 3- ایضاً
- 4- نظر محمد، مولانا مولی، جنگ نامہ رسم، جلد دوم، لاہور، ایجنسی محمد جلال الدین تاجر ان کتب کشمیری بازار، ص-398
- 5- نظر محمد، مولانا مولی، جنگ نامہ رسم، جلد اول، لاہور، ص-8
- 6- نظر محمد، مولانا مولی، جنگ نامہ رسم، جلد دوم، لاہور، ص-397
- 7- ایضاً
- 8- ایضاً، ص-398
- 9- ایضاً، ص-397
- 10- ایضاً
- 11- ایضاً
- 12- نظر محمد، مولانا مولی، جنگ نامہ رسم، جلد اول، لاہور، ص-7 توں 8
- 13- ایضاً، ص-8
- 14- نظر محمد، مولانا مولی، جنگ نامہ رسم، جلد دوم، لاہور، ص-398
- 15- نظر محمد، مولانا مولی، جنگ نامہ رسم، جلد اول، لاہور، ص-216
- 16- ایضاً، ص-215
- 17- تماشد بالخیر جلد اول، دوم، شاہنامہ به نظم پنجابی من تصنیف مولانا مولی نظر محمد صاحب چک نمبر 284